

Науковий збірник «ВЕЛИКА ВОЛИНЬ»
Праці Житомирського науково-краєзнавчого
товариства дослідників Волині
Видається в Житомирі з 1902 року

Випуск 48

Житомирська обласна державна адміністрація
Національна спілка краєзнавців України
Управління культури Житомирської облдержадміністрації
Житомирське науково-краєзнавче товариство дослідників Волині
Обласна бібліотека для дітей Житомирської обласної ради
Житомирський обласний краєзнавчий музей

Бібліотеки у збереженні культурної спадщини

Матеріали
Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції,
присвяченої 75-й річниці
Обласної бібліотеки для дітей
Житомирської обласної ради
(26 вересня 2013 року, м. Житомир)

Житомир
Видавець Марина Косенко
2013

УДК 02:008}(477.82)(082)
ББК 78.34(4Укр-4Жит)я431
Б59

Б59 Бібліотеки у збереженні культурної спадщини : Матеріали всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (26 вересня 2013 року, м.Житомир)/ Голов. ред. М. Ю. Костриця. — Житомир: Вид. М. Косенко, 2013. — 432 с: іл. — (Науковий збірник «Велика Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. — Вип. 48).

ISSN 2220-2544 (Науковий збірник «Велика Волинь»)

Черговий випуск містить матеріали всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції «Бібліотеки у збереженні культурної спадщини».

Висвітлюються актуальні проблеми і перспективи розвитку бібліотечної справи в Україні, роль дитячих бібліотек у вихованні молоді, загальні питання джерелознавства, історіографії та бібліотечної справи. Окремий розділ присвячений життю і творчості видатних літераторів України, зокрема Великої Волині — Житомирщини.

Матеріали збірника розглядають також загальні питання краєзнавства України. Розрахований на науковців, освітян, студентів, краєзнавців, широке коло читачів.

УДК 02:008}(477.82)(082)
ББК 7834(4Укр-4Жит)я431

Головний редактор **М. Ю. Костриця**, доктор географічних наук, професор.

Редакційна колегія:

Баженів Л. В., доктор історичних наук, професор.

Бендик О. О., доктор географічних наук, професор.

Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор.

Войцехівська І. Н., доктор історичних наук, професор.

Врублевський В. М.

Грузька Л. П. (заступник головного редактора).

Денисюк Г. І., доктор географічних наук, професор.

Дмитрієнко М. Г., доктор історичних наук, старший науковий співробітник.

Доценко А. І., доктор географічних наук, професор

Єршов В. О., доктор філологічних наук, доцент.

Мишик Ю. А., доктор історичних наук, професор.

Обозний В. В., доктор педагогічних наук, професор.

Савчук В. С., доктор історичних наук, професор.

Скавронський П. С.

Шевченко В. О., доктор географічних наук, професор.

Науковий редактор: **Мишик Ю. А.**, доктор історичних наук, професор.

Рецензенти:

Жилок С. І., доктор історичних наук, професор Національного університету «Острозька академія»;

Шищенко П. Г., доктор географічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент АПН України, заслужений діяч науки і техніки України.

© 2013, виключне авторське право на матеріалів цього збірника належать їхнім авторам. Відтворення текстів у будь-якому вигляді без згоди авторів не дозволяється.

© 2013, видавець М.Косенко.

Науковий збірник «Велика Волинь» зареєстровано в Centre

ISSN 2220-2544 International de l'ISSN, Париж, Франція.

ЗМІСТ

ЖИТОМИРСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ БІБЛІОТЕЦІ ДЛЯ ДІТЕЙ - 75

<i>Градовський Ю.</i> ДИТЯЧИЙ СВІТ БІБЛІОТЕКИ — КНИЖКОВИЙ, ТВОРЧИЙ, НЕПОВТОРНИЙ.	3
<i>Пшевлоцька А.</i> ГОЛОВНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ДІТЕЙ ОБЛАСТІ СВЯТКУЄ ЮВІЛЕЙ.	5
<i>Пономаренко М.</i> КАЗКОВИЙ ХРАМ КНИГИ.	9
<i>Штатська (Гресь) С.</i> МОЯ ДОРОГА ДО БІБЛІОТЕКИ.	11
<i>Рудак М.</i> ПАРТНЕРАМ, КОЛЕГАМ, ДРУЗЬЯМ, ШАНОВНИМ ПРАЦІВНИКАМ ОБЛАСНОЇ ДИТЯЧОЇ БІБЛІОТЕКИ З ПРИВІТАННЯМИ.	12
<i>Корок О., Яковенко Т.</i> ДОРОГА ДО БІБЛІОТЕКИ.	14
<i>Соболевська С.</i> З КНИГОЮ ПО ЖИТТЮ.	16

ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ДІТЕЙ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА СУЧАСНА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Лепілка О.</i> ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ДІТЕЙ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИЗЬ ПРИЗМУ ДЕСЯТИЛІТЬ (1938-2000).	18
<i>Мозгова Л.</i> ІННОВАЦІЙНІ ІДЕЇ В ДИТЯЧІЙ БІБЛІОТЕЦІ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЗМІНЮЄТЬСЯ ЕПОХА — ЗМІНЮЄМОСЯ МИ.	34
<i>Журавська Н.</i> НОВІ ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ ІЗ СУЧАСНИМ ЧИТАЧЕМ НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЙ WEB 2.0 (На прикладі блогу «Творча стежинка» Житомирської обласної бібліотеки для дітей)...	40
<i>Радченко Е.</i> ДІАПАЗОН СПІВРОБІТНИЦТВА — ШЛЯХ ДО УСПІХУ.	44
<i>Смирнова С.</i> ИННОВАЦИОННЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ (Из опыта работы молодого библиотекаря на занятиях в читальном зале отдела обслуживания дошкольников и учеников 1-4 классов).	50

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА НА ЖИТОМИРЩИНІ

<i>Пивоваров В.</i> ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ О. ОЛЬЖИЧА— ПРОВІДНИЙ ПРОСВІТНИЦЬКИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР МІСТА ТА ОБЛАСТІ.	55
--	----

<i>Пивоваров В.</i> СОЦІОЛОГІЧНІ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ — ОРІЄНТИР ДЛЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ, ОСВІТНІХ І КУЛЬТУРНИХ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕКИ (На основі соціологічного дослідження потреб користувачів Житомирської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Ольжича).	58
--	----

<i>Тарасюк М.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ІННОВАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ВІДДІЛУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СИСТЕМИ М. КОРОСТЕНЯ (З досвіду роботи 2010-2012 рр.).	72
--	----

<i>Клименко Т.</i> ВЕБ-САЙТ БІБЛІОТЕКИ ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА: ШЛЯХ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ.	78
---	----

ДИТЯЧІ БІБЛІОТЕКИ ЯК ДІЙОВІ ЦЕНТРИ ВИХОВАННЯ

<i>Кузілова Т.</i> НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ.	82
---	----

<i>Данилевич Т.</i> ЩОБ ОБІЗВАЛИСЯ СТРУНИ ДИТЯЧИХ СЕРДЕЦЬ.	89
---	----

<i>Онищук І.</i> НАЙЦІННІШИЙ СКАРБ ДИТИНСТВА (Бердичівська районна бібліотека для дітей як дійовий центр національно-патріотичного виховання молоді)	95
---	----

<i>Петрухіна В.</i> БЕРДИЧІВСЬКА МІСЬКА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ДІТЕЙ — ЦЕНТР НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ ВИХОВАННЯ.	100
--	-----

<i>Дусик І.</i> БЕРДИЧІВСЬКА МІСЬКА ДИТЯЧА БІБЛІОТЕКА: ВІД МИНУЛОГО ДО СЬОГОДЕННЯ.	104
--	-----

<i>Федоренко О.</i> ОЛЕВСЬКА РАЙОННА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ДІТЕЙ ЯК ОСЕРЕДОК ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ.	109
--	-----

<i>Бондар О.</i> З ДОСВІДУ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НОВОГРАД-ВОЛИНСЬКИЙ РАЙОННИЙ БІБЛІОТЕЦІ ДЛЯ ДІТЕЙ	113
--	-----

<i>Мартинюк М.</i> З ДОСВІДУ РОБОТИ БЕРДИЧІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ГІМНАЗІЇ № 2.	119
--	-----

<i>Богатирьова Т.</i> МИСТЕЦТВО, В ДУШУ УВІЙДИ (Естетичне виховання читачів-дітей рідного краю засобами мистецтва)	124
--	-----

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ У ВИВЧЕННІ РІДНОГО КРАЮ

<i>Меднова І.</i> БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСІБНИКИ З КРАЄЗНАВСТВА — ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕКИ ДЛЯ ДІТЕЙ	
<i>Михальчук Л.</i> КРАЄЗНАВЧІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В МЕРЕЖІ	133
<i>Кушнір Т.</i> КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ДЛЯ ДІТЕЙ ОБЛАСТІ: СУЧАСНІ ВИМОГИ, ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ	138
<i>Александров И.</i> ЗНАЧЕНИЕ БИБЛИОТЕКИ В РАБОТЕ КРАЕВЕДА	144
<i>Черненко Л.</i> КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ ДЛЯ ДІТЕЙ ...	146

ЛІТЕРАТОРИ УКРАЇНИ, ВОЛИНІ - ЖИТОМИРЩИНИ

<i>Мороз В.</i> ОБРАЗ ДИТИНСТВА В ТВОРЧОСТІ В. Г. КОРОЛЕНКА.....	150
<i>Семенова Н.</i> ВЗАЙМОСВ'ЯЗИ В. Г. КОРОЛЕНКА С ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	152
<i>Петько Т.</i> ІЗ ЛИСТУВАННЯ В. Г. КОРОЛЕНКА З М. ГОРЬКИМ У 1920-1921 РОКАХ	158
<i>Діба А.</i> КВІТКА ДЛЯ ЛАРИСИ КОСАЧ (До історії взаємин Лесі Українки та Климента Квітки)	165
<i>Захарчук І., Палій Н.</i> КВІТИ В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	173
<i>Панчук Л.</i> ЛЕСЯ УКРАЇНКА ТА КИРИЛО СТЕПЕНКО: ДВІ ОСОБИСТОСТІ — ДВА ШЕДЕВРИ	179
<i>Тимирязев Е.</i> САША ЧЕРНЫЙ, ИЛИ ВОЛЫНСКИЙ ПЕРИОД ЖИЗНИ АЛЕКСАНДРА ГЛИКБЕРГА	184
<i>Шилова Л.</i> ЗНАЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ ПОЕЗІЇ М. РИЛЬСЬКОГО ДЛЯ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ.....	190

<i>Рева Л.</i> ІВАН СТЕШЕНКО ПРОТИ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА. ТАРАС ШЕВЧЕНКО В КРИТИЦІ: ЗА АРХІВНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. І. ВЕРНАДСЬКОГО	198
--	-----

<i>Білявська В.</i> ЄВА ФЕЛІНСЬКА В КУЛЬТУРНО-ГРОМАДСЬКОМУ ПРОСТОРІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.	207
--	-----

<i>Волкова В.</i> «КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ ПЕРІОД» У ТВОРЧІЙ БІОГРАФІЇ Г. О. МАЧТЕТА	212
--	-----

<i>Лукуц Ю.</i> ЧАС УТВЕРДИВ ЇЇ ТВОРИ В НАШОМУ НАРОДІ (До 150-річчя від дня народження видатної української письменниці Ольги Кобилянської)	215
--	-----

<i>Мельник К.</i> ОБРАЗ ВОЛИНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ. У «ЗАПИСКАХ» М. І. МАМАЄВА	221
---	-----

<i>Климчук А.</i> ОЛЕКСАНДР МАРДКОВИЧ І КАРАЇМСЬКА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ	227
--	-----

<i>Вітренко В.</i> МІЙ КРАЮ, СЕРЦЕМ ПРИКИПІВШИ (До 100-літнього ювілею Герберта Генке, відомого етнічного німецького поета із Східної Волині)	233
--	-----

<i>Горева-Слидзюк Е.</i> ВАСИЛЬ ЗЕМЛЯК І ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ	237
--	-----

<i>Лепілікіна О.</i> СУЧАСНІ ПИСЬМЕННИКИ ЖИТОМИРЩИНИ — ДІТЯМ (Огляд літературних творів)	252
--	-----

<i>Синчук В.</i> БЕРДИЧІВ — ОКРАСА ЙОГО ДОЛІ	258
---	-----

<i>Дурава Н., Скавронський П.</i> ВИВЧЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ПАСІЧНИКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (З досвіду роботи в Бердичівському професійному будівельному ліцеї)	264
---	-----

ПОСТАТІ ВЕЛИКОЇ ВОЛИНІ - ЖИТОМИРЩИНИ

<i>Тимочко М.</i> ПРИКЛАД ВІРНОГО СЛУЖІННЯ УКРАЇНІ (До 100-річчя від дня народження Юліана Мовчана)	273
---	-----

<i>Косенко В.</i> ЖИТТЯ ПРИСВЯТИВ ЛЮДЯМ (Пам'яті Володимира Киричанського, 1940-2013)	279
---	-----

<i>Грузьська Л., Костриця М.</i> УКРАЇНА ЗАЛИШАЄТЬСЯ ЙОМУ РІДНОЮ (До 90-річчя від дня народження Ю. Л. Каповського)	286
---	-----

<i>Тіміряєв Є.</i> «ГІЛКА ГОРОБИНИ», АБО МИТЕЦЬ КОСТЯНТИН КАМИШНИЙ (До 90-річчя від дня народження художника)	291
--	-----

<i>Козельський Я.</i> ЯКІВ ПАВЛОВИЧ — ХУДОЖНИК ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ ДЛЯ ДІТЕЙ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА	293
---	-----

<i>Єршов В.</i> ВИДАТНИЙ ОРГАНІЗАТОР ФІЛОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ЖДПІ ІМ. І. ФРАНКА СЕРГІЙ ТРИФОНОВИЧ РАДЧУК-ПАВЛЕНКО.	296
--	-----

<i>Скавронська М., Скавронський П.</i> ВІДОМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ О. П. РОМАНЧУК — ВИПУСКНИК БЕРДИЧІВСЬКОГО МЕДИЧНОГО УЧИЛИЩА	307
---	-----

<i>Єршов В.</i> ЗОЯ МИХАЙЛІВНА РЖЕВСЬКА — СЛАВНИЙ ШЛЯХ ВИКЛАДАЧА ТА НАУКОВЦЯ (До 60-річчя з дня народження відомого педагога).	314
---	-----

З ІСТОРІЇ КНИГОЗБІРЕНЬ

<i>Захарчук Н., Скавронський П.</i> БЕРДИЧІВСЬКА МОНАСТИРСЬКА КНИГОЗБІРНЯ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО	321
--	-----

<i>Скавронський П.</i> З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ФОНДУ БІБЛІОТЕКИ РОСІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКИМИ КНИГАМИ.	328
---	-----

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ КРАЄЗНАВСТВА

<i>Копоть І.</i> МУЗИЧНИЙ РОМАНТИЗМ НА ВОЛИНІ: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ МУЗИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ (перша третина ХІХ — початок ХХ століття).. . .	338
---	-----

<i>Коган Л.</i> ДОЛЯ КСЬОНДЗА О. КУЧИНСЬКОГО.	341
--	-----

<i>Тарабукін О.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО МУЗЕЮ У ГАЛУЗІ АРХЕОЛОГІЇ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 20-Х — ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	345
--	-----

<i>Мокрицький Г.</i> ПРИБРАМНИЙ БУДИНОЧОК САДИБИ БАРОНА І. М. ДЕ ШОДУАРА — НОВОВИЯВЛЕНА ПАМ'ЯТКА АРХІТЕКТУРИ ЖИТОМИРА	355
---	-----

<i>Коган Л.</i> ШУКАЧІ СКАРБІВ, АБО ТАЄМНИЦІ ЗВ'ЯГЕЛЬСЬКИХ ПІДЗЕМЕЛЬ.	367
---	-----

<i>Александров И.</i> ПРИЧИНЫ УЧАСТИЯ ДЕТЕЙ В ПАРТИЗАНСКОМ И ПОДПОЛЬНОМ ДВИЖЕНИИ НА ПОЛЕСЬЕ В 1941-1944 ГГ.	370
--	-----

<i>Копоть І.</i> МУЗИЧНО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ СПІЛКИ ПОЛЯКІВ УКРАЇНИ.	375
---	-----

<i>Ваховський В.</i> БЕРЕЗЕНЬ 1920 РОКУ В НОВОГРАДІ-ВОЛИНСЬКОМУ.	376
---	-----

<i>Еленина Е.</i> МГНОВЕНИЕ ПРЕКРАСНО... ОСТАНОВИСЬ! (Лирический обзор краеведческой фотовиставки, открывшейся в издательстве «Волинь»).	380
---	-----

НА КНИЖКОВУ ПОЛИЦЮ

<i>Косенко В.</i> ЗНАЙОМСТВО З КОЛЕКЦІЄЮ ДЕ ШОДУАРИВ.	387
ЛЕСЯ УКРАЇНКА ЗАВЖДИ З НАМИ.	388
ЧИ МОЖЕ ПИСЬМЕННИК ПИСАТИ ІСТОРІЮ?	389
ДОВГА ПУТЬ НА БАТЬКІВЩИНУ.	391
ТУТ З'ЯВИЛАСЯ НА СВІТ ВЕЛИКА ЛЕСЯ.	392

<i>Єршов В.</i> «ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА» С. ТВАРДОВСЬКОГО ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.	393
---	-----

<i>Собчук С.</i> МИ —ЄВРОПА! ЧОМУ З «КАМ'ЯНОГО ЛІТОПИСУ» ЖИТОМИРА РВУТЬ ЦІННІ СТОРІНКИ? АБО НОСТАЛЬГІЯ ІСТОРИКА АРХІТЕКТУРИ МІСТА ЗА ЙОГО... МАЙБУТНІМ	396
З ДУМКОЮ ПРО ІМІДЖ РІДНОГО МІСТА	400

БІБЛІОГРАФІЯ

<i>Меднова І.</i> ДИТЯЧА БІБЛІОТЕКА В КОНТЕКСТІ ЧАСУ (Статті з періодичних видань за 2008-2013 рр.).	401
--	-----

<i>Тарабукін О.</i> МЕЗОЛІТ ЖИТОМИРЩИНИ: БІБЛІОГРАФІЯ (1902-2010).	419
---	-----

ПАМ'ЯТАЄМО

ПИШАЄМОСЯ, ЩО ЖИЛИ ПОРУЧ ІЗ НИМ (Пам'яті Володимира Соломоновича Киричанського).	423
---	-----

ВІРНИЙ ПОМІЧНИК І ОДНОДУМЕЦЬ (Пам'яті колеги і друга Сергія Павловича Мокрицького).	424
--	-----

Катерина МЕЛЬНИК
(м. Житомир)

ОБРАЗ ВОЛИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ. У «ЗАПИСКАХ» М. І. МАМАЄВА

Серед митців художнього слова, російськомовних письменників Волинської губернії доби романтизму, за цеховою ознакою можна виокремити твори представників «губернаторської» мемуаристики, до яких належали Є. Ф. Комаровський, А. П. Римський-Корсаков, М. І. Мамаєв, М. П. Сінельников, які служили у губернському управлінні. Жанровими ознаками макротексту «губернаторської» мемуаристики є, перш за все, мова — російська, також наявність диспозицій «свій — чужий», «свій — інший», у яких автор виконує актантну роль з певним набором незмінних державних, політичних або соціальних функцій. Ці атрибути зумовлені специфікою регіону, який відрізнявся від великоросійських губерній етнічними, політичними, релігійними, культурними та навіть побутовими особливостями.

Микола Іванович Мамаєв (1815–1885) служив на Волині чотири роки, за цей час він неодноразово їздив із губернатором на ревізії у містах, де ад'ютант збирав та осмислював спогади про історичні події. Визначаючи особливості зображення урбаністичного простору Волині у «Записках» [7] російського мемуариста, необхідно уточнити, що на початку XIX ст. різниця між містом та селом у Правобережній Україні була недостатньо помітною. Тому «наголосимо на необхідності укладання певного корпоративного договору <...> про те, що в рустикально-урбаністичному просторі Правобережжя доби романтизму знаходилися дуже потужні топоніми, які могли варіативно ідентифікуватись і як елемент рустикального, і як урбаністичного простору» [2, с. 220]. Тому для досягнення об'єктивності у дослідженні простору Правобережної України В. Єршов «виокремлює міста Житомир, Київ і Кам'янець-Подільський, які певною мірою відповідали тогочасному уявленню про місто, та максимально наближені до них Кременець, Бердичів і Овруч» [2, с. 220]. Звичайно, впливало на сприйняття автором волинського простору його походження — М. І. Мамаєв — росіянин, тому має погляд зовнішній, який «за своїми характеристиками більш складний ніж внутрішній, тому що він формується залежно від місця перебування автора й місця його походження» [12, с. 39]. Про геополітичну специфіку Правобережжя та його відмінність від центрально-російського Регіону зазначав автор «Записок», згадуючи звернення Миколи I до дворян: «Я знаю, — сказав він, — як важко керувати вами, панове. Найкращий губернатор з моїх великоросійських губерній в цьому краї може бути тільки посереднім, але кожен посередній із ваших буде там найкращим!» [10, с. 451]. Крім того, на художнє відтворення міста М. І. Мамаєвим впливають періоди перебування мемуариста на Правобережжі, емоційно-

психологічний стан автора, власні асоціації та особисті враження. На думку К. Лінча, місто має фрагментарний характер. Освоєння людини у ньому відбувається поступово, а «все сприймається не саме по собі, а по відношенню до оточення, до пов'язаних з ними ланцюгами подій, до пам'яті про попередній досвід» [4, с. 15], що пояснює порівняння М. І. Мамаєва побаченого на Волині із звичними йому містами. Автор сприймає простір крізь призму російської культури, традицій, але надбання культури Волині поступово стають близькими йому, а диспозиція «свій — чужий» переходить у площину «свій — інший». М. І. Мамаєв вказує на велику кількість недоліків житомирського урбаністичного простору, зокрема, на «бідність побудови і взагалі жалюгідний стан Житомира» [8, с. 800], однак одразу намагається виправдати такий порядок речей, пояснюючи, що це можна вибачити «до певної міри тому, що тоді (під час розбудови Житомира — К. М.) він ще не був затверджений губернським містом» [8, с. 800].

Структура тексту про місто на рівні змісту складається із природної, матеріально-культурної, духовно-культурної та історичної сфер. За В. Топоровим ці елементи складають «міський текст» — систему знаків і образів, які відображають вигляд міста, яке «має свою „мову“». Воно говорить до нас своїми вулицями, площами, водами, островами, садами, будівлями, пам'ятниками, людьми, історією, ідеями і може бути зрозумілим як свого роду гетерогенний текст, якому приписують певний загальний зміст і на основі якого може бути реконструйована визначена система знаків, які реалізовані в тексті» [15, с. 22]. Такі ж самі елементи можна виділити і у «Записках» М. І. Мамаєва, що дає змогу говорити про функціонування «житомирського тексту».

Перший погляд мемуариста на губернський центр відзначається панорамним баченням — це вид зверху на горизонтальний простір міста: «Зранку показався Житомир, який розкинувся на плоскій місцевості» [8, с. 790]. М. І. Мамаєв по приїзді у місто зауважував: «А я, який звик до російських міст, думав, що їду все ще тільки в передмісті, таким Житомир був бідний своїми побудовами» [8, с. 791]. Всі об'єкти простору перебувають у дихотомії: центр — околиця, місто — село, але мемуарист сприймає центр міста за околицю, тобто відбувається підміна цих понять для автора.

Волинський простір був не просто незвичним та незнайомим для М. І. Мамаєва, а й небезпечним: «У той час як у великоросійських губерніях спокійно віддавалися своїм щоденним мирним заняттям, на Волині люди, які служили державі або зникали безвісти, або зникали в пожежах. Згасала будь-яка впевненість у самозбереженні» [8, с. 801]. Однією із ознак «губернаторської» мемуаристики, є функціонування категорії правдивості в творах. М. І. Мамаєв не часто прибігав до такого прийому, але саме ця невпевненість і ворожість житомирського простору підштовхнула автора запевняти читачів у своїй правдивості: «У підтвердження моїх слів наведу факти, які можна знайти в архівах місцевих державних установ» [8, с. 801]—

Серед об'єктів художнього простору Житомиру у «Записках» репером для посадовців був будинок губернатора, який справляв досить суперечливе враження на росіянина. М. І. Мамаєв вирішив, що це госпіталь, і розчарувався, дізнавшись правду, але певний час потому внутрішнє убранство він описував стримано, номінативно: «Я перемістився в бачений уже мною "госпіталь". Двері поруч з „парадним" під'їздом вели у відведене для мене приміщення, яке складалося із вхідних сіней, лакейської, великої кімнати, яка була і прийомною, і вітальною одночасно, і поруч інша, менша, де була наша спальня» [8, с. 791], продовжуючи вже зі схвальним відгуком: «Меблів, дуже пристойних, було скрізь вдосталь» [8, с. 791]. Те вмеблювання, яке потрапляє в поле зору ад'ютанта, залишилися ще від розкішного життя губернатора М. І. Комбурля, про яке й згадує М. І. Мамаєв [8, с. 792], що перегукується із спогадами Є. Ф. Комаровського [3, с. 128] та А. П. Римського-Корсакова [11, с. 114].

Одним із об'єктів художнього простору Житомира у «Записках» є сад, який перебував в опозиційному відношенні із губернаторським будинком хоча територіально знаходився поруч: «Біля губернаторського будинку був невеликий сад, чудово розташований, з деревами, про які у наших містах і уявлення не мають, і виритим ставком» [8, с. 793]. Пізніше інший мемуарист М. П. Сінельников згадував: «Влаштувавши вечори для спільноти в обробленому мною клубі, я відкрив для публіки, яка не мала міського саду, свій губернаторський сад» [14, с. 394]. На протигагу цьому М. І. Мамаєв розповідає про ще один сад: «Були в місті дві площі, публічний сад, який називали Звєгінцевка, в пам'ять про колишнього губернатора, який облаштував його, Звєгінцева. Сад мав досить рідку рослинність. Місце для нього, по мальовничому вигляду, було обране на гранітній скелі, яка складала берег Тетерева, і тому сад виравався у вигляді, але втрачав у рослинності» [8, с. 798].

Окрім предметно просторової складової урбаністичного простору автор звертає увагу на особливості рельєфу міста, ландшафт Житомира: «Місто, юс я вже сказав, було невелике, лежало на рівній місцевості і мало лише один спуск до ріки Тетерів, на якій воно стоїть, але там ніхто не жив» [8, с. 798], а також природний світ у місті одразу привертає мемуариста: шойно в'їхавши у місто він уже звернув увагу на «хати та будинки, які потопали в зелені садів» [8, с. 790]. Функції картин природи перебувають у протиставленні: з однієї сторони рослинний світ говорить про благополуччя міста, а з іншої — тваринний світ — вужі, черепахи у центрі міста — про його занедбаність.

Житомирський театр, як осередок культурного життя міста, служить культурним центром урбаністичного простору. Хоча у мемуарах посадовці оцінюють його по-різному. М. І. Мамаєв нівелює його роль, виражаючи емоційну візію, та вказуючи на значну кількість недоліків, незадовільне зовнішнє оформлення: «В Житомирі був і театр, але, Боже мій, що це

за театр! Дерев'яна напівзруйнована будівля, в ясну ніч можна було бачити кризь стелю і дах, зірки на небі, а в негоду дощ, як кризь сито, лив в партер і ложі. <...> Штори всі в дірках, куліси в лахміттях. Актриса або старі, або страшні. <...> П'єси гралися російською та польською мовами, останньою переважно» [8, с. 801]. Враження у службовця стосувалися і самої будівлі, і її оформлення, і професійності акторів та цікавості вистав, що засвідчує його понижене ставлення до осередку культури в місті.

В палітрі суспільного життя Житомира у «Записках» відзначено, що «разом з виборами почалися бенкети, але балів не було» [8, с. 800]. На наявність чи відсутність балів та рівень їх проведення, звертали увагу передусім російські автори, серед яких і М. І. Мамаєв, і Є. Ф. Комаровський, і М. П. Синельников, тому що у великих російських містах їх проведення було нормою. Справедливості заради зазначимо, що в селах губернії заможні поляки давали бали, які отримали схвальні відгуки у «Записках» мемуариста. Для М. І. Мамаєва важливі етнографічні та суспільні особливості міста, яке, він казав, має «своєрідний характер» [8, с. 798], тому враховуючи рівень культурного життя та облаштування міста мемуарист пояснював чому: «В Житомирі крім службовців ніхто не жив» [8, с. 800].

Духовне життя міста, у художньому світі М. І. Мамаєва відображали церкви та костьоли: «В Житомирі були дві православні церкви і два костьоли. З православних — собор був досить просторим, але незавершеним, не мав дзвіниці. Церковне начиння, іконостас і образа взагалі були досить бідними. <...> Інша церква на околиці міста була ще біднішою. Проте костели відрізнялися своїм зовнішнім виглядом і внутрішніми прикрасами» [8, с. 797], що породжує дихотомію: церква — костел, російське — польське та за територіальними ознаками: одна з церков — на околиці. Така перевага у зовнішньому вигляді костелів підтверджує, що більшість міського населення була польського походження, а в цьому «чужому» просторі навіть облаштування церков відрізнялося від звичних для великоросійських губерній: «У католиків мотузка була прив'язана не до язика дзвона, як у нас, а до вуха, і дзвін гойдається на осі» [8, с. 799], що характеризує вертикальний простір міста, погляд вгору.

Образ людини розкритий в урбаністичному просторі — це, зазвичай, типовий міщанин, який або усвідомлює себе невіддільною часткою міста, спільноти людей, або почуває відчуженість, дискомфорт і як наслідок — виокремлює себе із міського скупчення, що часто зображується знеособлено. За Х. Ортега-і-Гасетом, натовп — це якісна однорідність, суспільна безформність, це людина, що не відрізняється від інших, а є повторенням загального типу [13, с. 17], і незважаючи на таку об'єднаність у юрбі, люди у місті найбільш відокремлені, а сам натовп загрожує людині втратою її ідентичності. У «Записках» М. І. Мамаєва таке велике скупчення людей зображено на страті, але ці люди персоніфіковані: «Ми встали всередину, а за військом вмістилося незліченне число різної статі людей, між ними

виднілися дами, дуже пристойно одягнені» [9, с. 433]. Крім того страта набуває звукового наповнення: дзвони, барабани.

Сприйняття міста та губернії для іншого представника «губернаторської» мемуаристики М. П. Синельникова знаходилося в єдності з життям регіону та рівнем його розвитку та добробуту, губернатор вказує про Овруч, який був першим містом, яке він відвідав у Волинській губернії: «В повітах я знайшов мало втішного» [14, с. 388]. М. І. Мамаєв по-іншому сприймає місто: сакральним репером Овруча для нього є «руїни Василівської золотOVERHOЇ церкви та Олєгова могила» [8, с. 820], які все ж таки контрастують із загальним станом повіту: «найбідніший та найнеродючіший в усій губернії» [8, с. 818].

У мемуаристичних «Записках» М. І. Мамаєва об'єктом оповіді стає саме контамінація культур, що дозволяє говорити про багатошаровість, поліфонічність міста. «З одного боку, це реальне місто. З іншого — мітологічні нашарування. Причому, якщо говорити, скажімо, про такі міста, які пережили різні епохи, то цих мітологій є декілька. І при цьому вони майже не перетинаються. Існують доволі автономно, або навіть суперечать одна одній <...> Таким чином, реальне місто у баченні представників різних культур неначе помножується» [1]. Мемуарист звертає увагу на візника-малоросіянина [8, с. 791], євреїв з «лукавими очима», які наполегливо пропонували свої послуги [8, с. 791], поляків та занурення у їх традиції, зокрема, під час відвідання весілля дочки генерала М. Коженівського [8, с. 793] та звичайно росіянами, наприклад, О. П. Масловим та Г. С. Лашкар'євим, під керівництвом яких він працював. І якщо в художньому просторі «Записок» М. І. Мамаєва проявляється зацікавлення автора традиціями поляків та повага до них [8, с. 793], то євреї викликають негативну оцінку в художніх описах мемуариста: «Нечистота в житті і неохайність тіла складали властиву їм приналежність» [8, с. 799]. «Нечистота в житті проявлялася і в побуті найбагатших євреїв. Так відомий банкір в Бердичеві, Гельперинг, задавав нам Лукуллівські обіди, не лише подавав їжу на срібних блюдах <...>, а неодмінно десь на краях є сальна пляма» [8, с. 799]. М. І. Мамаєв у своєму художньому світі наділяє всіх євреїв такою рисою, незалежно від статків та стану у суспільстві. Визначаючи кількісний склад населення М. І. Мамаєв вважав, що «за євреями по чисельності йдуть обивателі-чиновники Та адвокати <...>, всі польського походження, дуже мало службовців було з росіян. Прислугу складали місцеві жителі малоросіяни — хохли, але ополечені, тобто ті, які забули свою природну мову, а жваво розмовляли польською, деякі із них із уніатів перейшли в католицизм» [8, с. 799-800]. Те, що серед дворян переважали поляки, відобразилося також при згадках Мемуариста про дворянські вибори: «Із натовпу дворян — більш ніж сто чоловік — відокремилися двоє і попрямували до собору, як православного віросповідання, всі інші пішли до костьолу, в якому і були влаштовані самі вибори» [8, с. 797]. Враховуючи роль міського населення, що належало

до багатьох різних культур, доречно долучитися до думки К. Лінча, що «рухомі елементи в місті, особливо люди та їх діяльність так само важливі як і його нерухомі матеріальні частини» [4, с. 15].

За Ю. Лотманом «реалізуючи стиковку різних національних, соціальних, стильових кодів і текстів, місто здійснює різноманітні гібридизації перекодування, семіотичні переклади, що перетворюють його в потужний генератор нової інформації. <...> Джерелом таких семіотичних колізій є не лише синхронне поєднання різнорідних семіотичних утворень, але і діакронія» [6, с. 282]. Ту ж саму ідею доповнюють думки Д. С. Ліхачова: «Образ міста постає перед нами в двох аспектах: в аспекті синхронії—його зовнішній вигляд як наочна даність, і в аспекті діакронії—сприйняття його як історії, як становлення культури» [5, с. 8], тобто міський простір має існувати в обох площинах. В художньому просторі «Записок» рефлексія щодо зовнішнього вигляду міст органічно поєднується із історичною довідкою про історію краю: «Почалася для мене історична екскурсія. Я відвідував, і неодноразово, місця, звідки почалася наша Русь; бачив краї, які закарбували події, від яких тремтить і б'ється серце, що любить свою батьківщину. Не перебільшуючи скажу, якби у Волинській губернії на кожному місці, де відбулася історична подія, залишити по каменю, то ніде було б проїхати орач із плугом» [8, с. 816]. Міста Волинської губернії відображені як віхи історії, якою був зацікавлений автор мемуаристичних «Записок», тому простір містечок, серед яких Іскоростень, Овруч, Новоград-Волинський, Кременець, Дубно зображено не в стільки в синхронії, скільки в діакронії.

Художній простір Волині спочатку був сприйнятий російським мемуаристом, як «чужий», але через певний час, коли він повинен був залишити Житомир, пише: «Я з сумом попрощався з Житомиром» [9, с. 48], тобто поступово змінилося ставлення мемуариста, і простір уже сприймався ним як «свій — інший». Досліджуючи предметно-тематичні доміанти, функції топосу міста, реалізованого в губернаторській мемуаристичній Волині через художнє відображення, окреслено, що у «Записках» М. І. Мамаєва проблематика волинського урбаністичного простору становить контамінацію польської, української, єврейської та російської культур. Серед міських забудов виділяємо житлові помешкання, будівлі соціально-практичного, духовного або культурного призначення. Транспортна структура (вулиці, провулки, площі), та транспортні засоби — повозка, яка відрізнялася від звичних автору — все це працює на розкриття урбаністичного простору. Церкви і костьоли, гімназія й театр — найбільш відомі його об'єкти. В розумінні царського посадовця Житомир — небезпечний та нелогічний простір. На прикладі «Записок» М. І. Мамаєва світ міського простору в мемуаристичному дискурсі доби романтизму дискретний, для нього характерні і суперечливі, і гармонійні локуси урбаністичного пейзажу, що залежить від суб'єктивних та об'єктивних умов.

У «Записках» місто виступає не тільки складовою частиною часопрое-

тору та місцем розгортання подій; це образ-явище, що існує в сукупності матеріальних ознак та предметів і культурно-соціальне середовище, що безпосередньо впливає на мемуариста.

- 1 Возняк Т. Феномен міста. Семантичні простори міста // Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/misto/semantychn_prostory_mista.htm
- 2 Ершов. В. О. Польська мемуаристична література Правобережної України доби романтизму. Монографія /В. О. Ершов. — Житомир: Полісся, 2010. — 454 с.
- 3 Записки Графа Е. Ф. Комаровского. — М.: Внешторгиздат, 1990. — 176 с.
- 4 Линч К. Образ города: Пер. с англ. В. Л. Глазычева / Под ред. А. В. Иконникова. — М.: Стройиздат, 1982. — 328 с.
- 5 Лихачев Д. С. «Небесная линия» города на Неве//Наше наследие.— 1989.— № 1.— С. 8-13.
- 6 Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек—текст—семиосфера — история. — М.: «Языки русской культуры», 1996.—464 с.
- 7 Мамаев Н. И. Записки // Исторический вестник (СПб). — 1901.— Т. 83. — N 01.-0. 40-76; — № 2.— С. 471 -508; — № 3.— С 888-920; — Т. 84.— № 4.— С. 46-83; — № 5.— С. 480-517; — № 6.— С. 864-905; — Т. 85.— № 7.— С. 26-75; — № 8.— С. 417-438; — № 9.— С 784-827; — Т. 86.— № 10.— С. 46-72; — № 11.— С. 428-470; — № 12.— С. 864-882.
- 8 Мамаев Н. И. Записки // Исторический вестник (СПб).— 1901.— Т. 85.— №9.— С. 784-827.
- 9 Мамаев Н. И. Записки //Исторический вестник (СПб).— 1901.— Т. 86.— № 10.— Р. С. 46-72.
- 10 Мамаев Н. И. Записки // Исторический вестник (СПб).— 1901.— Т. 86.— № 11.— С. 428-470.
- 11 Маркевич О. В. Адміністративний портрет волинського губернатора А. П. Римського-Корсакова//Культурний простір Житомирщини-Волині ХІХ — ХХ ст.: Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (24 квітня 2012 р., м. Житомир)/Голов. ред. М. Ю. Костриця.— У 2-х тт.— Т. 1.— Житомир: Видавець М. Г. Косенко, 2012.—372 с.
- 12 Оляндер Л. К. Волинський текст в українській та польській літературах (ХІХ — ХХ ст.): монографія/Л. К. Оляндер.—Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. — 236 с.
- 13 Ортега-і-Гасет Х. Навала мас//Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори.— К.: Основи, 1994.— С. 15-139.
- 14 Синельников Н. П. Записки сенатора // Исторический вестник (СПб). — 1895.—Т. 59. — №2.—С. 380-397.
- 15 Топоров В. Н. Петербургский текст русской литературы: Избранные труды.— СПб: «Искусство-СПб».— 2003.— 616с.